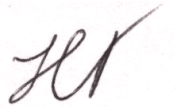

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

ГАВРИЛЮК ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 81'1:81'373.2

ПОЕТОНИМНІ ОПОЗИЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ:
ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Лукаш Галина Павлівна,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
кафедра інформаційних систем управління,
професор

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Карпенко Олена Юрївна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
кафедра граматики англійської мови,
завідувач кафедри

кандидат філологічних наук
Машкіна Олена Миколаївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
кафедра загального мовознавства і германістики,
старший викладач

Захист відбудеться "14" травня 2018 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.054.04 у Київському національному лінгвістичному університеті
(03150, м. Київ-150, вул. Лабораторна, 5/17)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного
лінгвістичного університету (03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73)

Автореферат розісланий "13" квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.І. Терехова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено вивченню поетонімної опозиції як комплексу поетонімів – власних назв художнього тексту, поєднаних смисловим зв'язком, що виникає на основі відношень між позначуваними цими іменами віртуальними референтами – об'єктами і суб'єктами художньої дійсності. Згадані відношення переважно мають характер протиставлення, хоча в окремих випадках, зокрема в градуальній опозиції, є зв'язками зіставлення. У дослідженні висвітлено типи поетонімних опозицій у художніх текстах, написаних різними мовами, і проаналізовано залежність між типом поетонімної опозиції та історичним періодом створення художнього тексту.

Роботу виконано в руслі поетонімології – галузі ономастики, що вивчає власні назви в художньому тексті. Пропоноване дослідження продовжує традиції Донецької ономастичної школи, які заклали В.М. Калінкін, Г.П. Лукаш, Є.С. Отін, і продовжили їхні учні: М.В. Буєвська, Е.О. Кравченко, О.В. Мініна, Н.В. Мудрова, Н.В. Усова, Т.В. Чуб, М.В. Яковенко та ін. У праці враховано здобутки в галузі поетонімології (літературно-художньої ономастики) й інших вітчизняних ономастичних шкіл, зокрема дослідження різних аспектів власної назви в художньому тексті (Л.О. Белей, Е.В. Боева, Л.Д. Бурковська, Л.І. Дука, Ю.О. Карпенко, Н.І. Крупеньова, Л.В. Кучерява, В.В. Мержвинський, Т.М. Можарова, Т.С. Олійник, С.М. Співак, І.В. Хлистун та ін.). У дослідженні також взято до уваги різні термінологічні розбіжності й теоретичні зауваги в підході до проблеми власної назви художнього тексту (Н.М. Бербер, О.Ю. Карпенко, Н.С. Колесник). Вивчення поетонімів тісно переплетене з дослідженням конотонімів та процесів трансонімізації (Л.П. Дядечко, О.Ю. Карпенко, Г.П. Лукаш, Є.С. Отін та ін.), що також відображено в дисертації. Окрім того, використано зарубіжний досвід дослідження власної назви в художньому тексті, зокрема студії J. Algeo, Y. Bertills, M.P. Gillespie, W. Langendonck, C. Nord, H. Shira, K. Wamitila.

Водночас було враховано здобутки вітчизняних англістів, які займаються проблемами художнього тексту з лінгвопоетологічних та когнітивно-поетологічних позицій: Л.І. Белехової, О.П. Воробйової, О.С. Маріної.

Поява численних праць, присвячених тим чи тим проблемам поетонімосфери, не вирішує остаточно всіх теоретичних завдань і поки не створює узагальненого погляду на поетонімосферу як систему зв'язків, одним із яких є поетонімна опозиція. Тому необхідність дослідження зв'язків у системі власних назв художнього тексту й важливість комплексного вивчення поетонімної опозиції для науково-коректної інтерпретації художнього тексту зумовили потребу цього дослідження.

Актуальність теми пропонованої роботи зумовлюється загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій до явища системності власних назв у художньому тексті. Поєднання ономасіологічного й семасіологічного підходів до вивчення власних назв художнього тексту дає можливість ґрунтовнішого висвітлення проблеми зв'язків між компонентами поетонімосфери й поліпшення ефективності лінгвокультурологічного вивчення художніх творів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах комплексної наукової теми кафедри загального мовознавства

та історії мови Донецького національного університету "Актуальні питання сучасної лексикології та лексикографії" (номер державної реєстрації ДР 013U00370). Тему дисертації затверджено вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 7 від 31 жовтня 2014 р.) і перезатверджено спеціалізованою вченою радою Д 26.054.04 у Київському національному лінгвістичному університеті (протокол № 5 від 27 жовтня 2017 р.).

Мета роботи полягає у встановленні параметрів типологізації поетонімних опозицій у художніх текстах, що належать до різних лінгвокультур.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань:

- розробити теоретико-методологічний апарат дослідження поетонімної опозиції в художньому тексті;
- з'ясувати роль і місце поетонімної опозиції в системі власних назв художнього тексту;
- встановити лінгвостилістичні засоби реалізації поетонімної опозиції;
- визначити структурні й семантичні параметри типологізації поетонімної опозиції в художньому тексті;
- здійснити комплексну типологію поетонімних опозицій і схарактеризувати їхні типові моделі;
- відстежити еволюцію поетонімної опозиції на різних етапах художньої свідомості в контексті певного літературно-художнього напрямку.

Об'єктом дослідження є поетонімні опозиції як один зі способів зв'язку в поетонімосфері художнього тексту.

Предмет дослідження – лінгвальні параметри типологізації поетонімних опозицій у художніх текстах, що належать до української, російської, англійської, німецької, французької, іспанської лінгвокультур.

Матеріалом дисертації є 1700 ім'явжитків 800 імен, що утворюють 340 поетонімних опозицій (78 – з текстів українською мовою, 37 – російською, 108 – англійською, 25 – німецькою, 41 – французькою, 51 – іспанською), які були вилучені методом суцільної вибірки зі ста текстів художніх творів різних жанрів XVI – XXI століть загальним обсягом 697,5 ум. друк. арк. (11160 умовних сторінок тексту).

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями. Так, за допомогою загальнонаукових методів індукції і дедукції було визначено передумови виникнення поетонімної опозиції. У дисертації інтегровано застосовувалися *ономасіологічний і семасіологічний підходи*. Ономасіологічний підхід спрямований на дослідження номінативної структури найменування в її проекції на позначене у сфері свідомості, тоді як семасіологічний – орієнтується на значення, зміст, закріплений за певною мовною формою. Залучення ономасіологічного аналізу дозволило мотивувати внутрішню форму імені. Було застосовано *інтертекстуальний аналіз* з елементами методу дискурс-аналізу з метою встановлення культурно-історичного, соціокультурного, інтертекстуального та інших контекстів для висвітлення внутрішньої форми, мотивації поетонімів. *Лінгвосеміотичний аналіз* сприяв виявленню лінгвокультурних кодів, знаків-символів, зафіксованих у значенні і формі поетонімів. *Лінгвостилістичний аналіз* було використано для встановлення конотативних значень поетонімів. У дисертації

використано *структурний метод* з його методиками *компонентного аналізу* для встановлення семантичних компонентів поетонімів, *трансформаційного аналізу* для визначення сполучуваних потенцій поетонімів.

За допомогою *описового методу* схарактеризовано роль і місце поетонімної опозиції в системі власних назв художнього тексту; розглянуто її в системі текстів різних національних літератур і різних літературно-художніх напрямів; простежено вплив мовних і позамовних чинників на її формування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше* здійснено детальну типологію поетонімних опозицій у художніх текстах, що належать до української, російської, англійської, німецької, французької та іспанської лінгвокультур.

Уточнено термін *поетонімна опозиція*, під яким розуміють комплекс поетонімів, поєднаних зв'язком протиставлення, що виникає на основі смислових відношень між позначуваними цими іменами віртуальними референтами. Уперше *визначено* лінгвостилістичні структурні (фонетико-морфологічні, синтаксичні) й семантичні засоби, завдяки яким опозиція віртуальних референтів відображається в художньому тексті. *Виділено* структурний і семантичні параметри типологізації поетонімних опозицій. *Новою* є структурна типологія поетонімних опозицій, що включає однокомпонентні, бінарні, градуальні, полікомпонентні опозиції та кореферентні номінації в ролі опозицій. *Розроблено* семантичні типології, які передбачають виокремлення прецедентних і контекстуальних (параметр контекстуальної зумовленості), експліцитних та імпліцитних (параметр експліцитності / імпліцитності), антропоетонімних, топопоетонімних, зоопоетонімних, міфопоетонімних та ін. поетонімних опозицій (параметр характеру референта). *Виявлено*, що бінарні опозиції характерні для текстів кожного літературно-художнього напрямку, але їх домінування спостерігається в текстах бароко та класицизму; градуальні опозиції більш властиві текстам романтизму; полікомпонентні не обмежуються певним періодом, проте превалюють у текстах реалізму; однокомпонентні й кореферентні номінації переважають у постмодерних творах. *Здійснено* кількісний аналіз типів опозицій у кожній мові, що дозволило *з'ясувати* 1) домінування бінарних опозицій у кожній з мов за структурною типологією; 2) суттєве переважання контекстуальних опозицій з незначним відхиленням у бік прецедентних в іспанській мові за параметром контекстуальної зумовленості; 3) домінування імпліцитних опозицій у кожній із мов за параметром експліцитності / імпліцитності; 4) превалювання антропоетонімних опозицій у кожній із мов у типології за характером референта.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає в можливості їхнього використання під час занять з мовознавства, літературознавства, стилістики та інтерпретації художнього тексту, у спецкурсах "Лінгвістичний / філологічний аналіз художнього тексту", "Лінгвістика тексту", "Ономастика", "Поетика оніма", "Інтертекстуальний аналіз художнього тексту" у вищих навчальних закладах. Результати роботи також можуть бути застосовані перекладачами, зокрема, для коментарів імен у художніх текстах.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження пройшли апробацію на *п'ятнадцяти* конференціях і симпозіумах, зокрема на *восьми*

міжнародних: IX та XII Міжнародні наукові симпозиуми (Саки, 2010, 2013), "Modern problems of education and science – 2015" (Будапешт, 2015), "Urgent problems of Philology and Linguistics – 2015" (Будапешт, 2015), "Science without boundaries – development in 21st century" (Будапешт, 2016), "Actual Problems of Science and Education – APSE 2017" (Будапешт, 2017), "Розвиток мислення в процесі формування професійної філологічної компетентності майбутнього вчителя" (Суми, 2016), "Формування мовного естетичного ідеалу засобами навчальних дисциплін" (Суми, 2017), а також *семи всеукраїнських*: V, VI, VIII Святогірські ономастичні читання (Святогірськ, 2010, 2011, 2013), Святогірський філологічний з'їзд (2012), XV Всеукраїнська ономастична конференція (Хмельницький, 2013), XVI Всеукраїнська ономастична конференція (Одеса, 2015), "Сучасні підходи до викладання й дослідження іноземних мов і зарубіжної літератури" (Суми, 2015).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертації викладено в *чотирнадцяти* наукових публікаціях. Із них: *сім* статей у фахових наукових виданнях України (2,68 ум. друк. арк.), *чотири* – у науковому періодичному виданні іншої держави (2,33 ум. друк. арк.), *дві* тези доповідей – у збірниках матеріалів конференцій (0,45 ум. друк. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 5,97 ум. друк. арк. Усі статті та тези написано одноосібно.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (всього: 182 позиції, з яких 67 іноземною мовою), списку довідкової літератури (всього: 72 позиції, з яких 35 іноземною мовою) та списку джерел ілюстративного матеріалу (всього 92 джерела). Робота містить 6 таблиць і 11 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 210 с., обсяг основного тексту – 175 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання роботи, основні методи дослідження, охарактеризовано об'єкт вивчення, відзначено зв'язок дослідження з проблематикою наукової роботи кафедри загального мовознавства та історії мови Донецького національного університету імені Василя Стуса, розкрито наукову новизну й практичне значення здобутих результатів.

У **першому розділі** дисертації "**Теоретичні засади дослідження поетонімної опозиції**" розглянуто опозиції в процесі еволюції – від міфології до сучасних художніх текстів та аналізує чинники, які впливають на те, наскільки чітко окресленою є опозиція, зі скількох компонентів вона складається та як розташовуються ці компоненти структурно. Ґрунтом для аналізу опозицій в історичному контексті є праці С.С. Аверинцева, М.Л. Гаспарова, П.О. Гринцера, О.Б. Куделіна, присвячені літературним епохам і типам художньої свідомості, а також дослідження типів художнього мислення Л.І. Белехової і О.С. Маріної.

У **першому розділі** висвітлено погляди на опозицію в мовознавчих ученнях. Вивчення поетонімної опозиції спирається на погляди лінгвістичного структуралізму, зокрема, наявні класифікації поетонімних опозицій, основані на класифікації за відношенням між членами опозиції (за М.С. Трубецьким).

Міркування про опозицію та контраст Р.О. Якобсона, лінгвістичне застосування базових логічних зв'язків – контрарності й контрадикторності – слугують меті розмежування бінарної та градуальної опозицій.

Дослідження значною мірою ґрунтується на розвідках Донецької ономастичної школи. Зокрема, у дисертації використано введений В.М. Калінкіним термін *поетонім* – власна назва художнього тексту. Ми спираємося на розроблені в Донецькій ономастичній школі поняття *поетонімосфери* – ієрархічної системи поетонімів завершеного художнього тексту (М.В. Буєвська, В.М. Калінкін, Е.О. Кравченко) – та *поетонімогенезу* – поступового розвитку семантики поетоніма в тексті (В.М. Калінкін, Т.В. Чуб, О.В. Яковлева). Твердження про нескінченну кількість значень поетоніма, спричинену процесами поетонімогенезу, дало змогу зробити висновок про можливість існування амбівалентних поетонімів, іншими словами – виникнення опозиції в межах одного поетоніма. Праці Г.П. Лукаш і Є.С. Отіна, присвячені дослідженню *колотонімів*, є важливими для розуміння прецедентних і контекстуально зумовлених опозицій, як і дослідження процесів трансонімізації, здійснені Ю.О. Карпенком (Одеська ономастична школа), Т.В. Чуб, М.В. Яковенко.

Параметр експліцитності / імпліцитності виділено, виходячи з міркувань І.Р. Гальперіна і В.А. Кухаренко про імпліцитність і експліцитність.

Врешті, завдяки дослідженню опозиції в лінгвістичних і зокрема поетонімологічних студіях, на підставі аналізу власної назви та способів зв'язку між поетонімами в художньому тексті здійснено узагальнену типологію поетонімних опозицій (рис. 1).

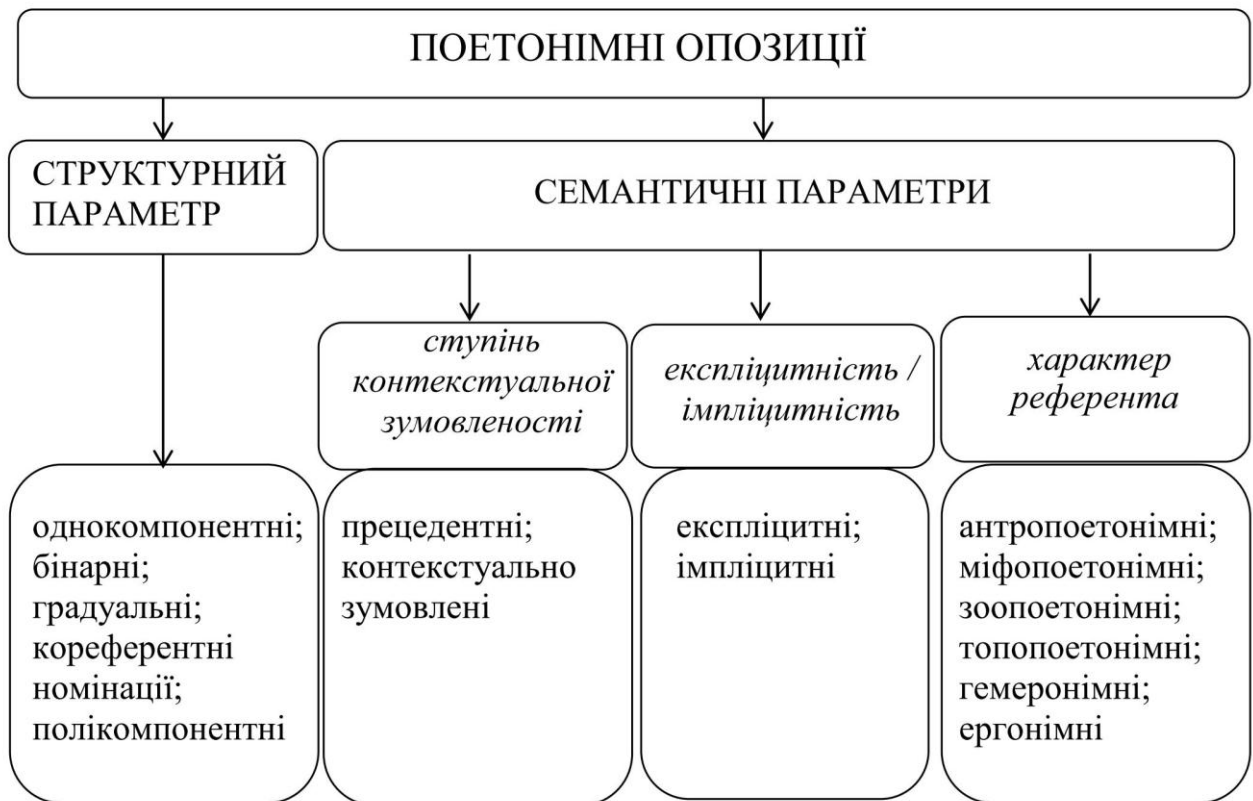

Рис. 1. Типологія поетонімних опозицій

У другому розділі дисертації "**Методологічні основи вивчення поетонімної опозиції в художньому тексті**" розроблено комплексну методику дослідження поетонімних опозицій. Ця методика передбачає три етапи вивчення поетонімних опозицій: 1) теоретичний, у межах якого розглянуто наявні знання про опозицію, поетонім та поетонімосферу, зроблено необхідні узагальнення щодо функціонування власних назв у художньому тексті; 2) практичний, що полягає в дослідженні поетонімів, їх взаємодії з іншими компонентами тексту й між собою; 3) етап узагальнення, на якому виокремлено типології поетонімних опозицій та з'ясовано належність конкретних типів поетонімних опозицій до певного літературного напрямку.

Алгоритм аналізу поетонімних опозицій наочно демонструє особливості застосування пропонованої послідовності дій для аналізу поетонімних опозицій художнього тексту.

У межах другого розділу також укладено методику визначення параметрів типологізації поетонімних опозицій. Вона ґрунтується на обробці емпіричного матеріалу, здобутого шляхом аналізу поетонімних опозицій художніх текстів, і передбачає виокремлення структурного й семантичних параметрів типологізації поетонімних опозицій.

У третьому розділі дисертації "**Лінгвостилістичні засоби утворення поетонімних опозицій**" розглядаються фонетико-морфологічні, синтаксичні й семантичні засоби, які сприяють реалізації поетонімних опозицій, з одного боку, і демонструють роль структури й семантики імен для утворення опозиції – з іншого.

Фонетико-морфологічні засоби виявляються в декількох аспектах. По-перше, це фонетико-морфологічна подібність імен, які становлять опозицію. Вона є основою опозицій-"двійників": *Иван Иванович – Иван Никифорович* з "*Повести о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем*" М. Гоголя; *баба Палажка – баба Параска* з оповідань І. Нечуя-Левицького; *Tweedledee – Tweedledum* з "*Through the Looking-Glass*" Л. Керрола.

Використання демінутивних й аугментативних суфіксів, суфіксів, які вказують на національність або ж місце в родині, також дозволяє чіткіше окреслити опозицію, утворену на рівні семантики.

Синтаксичні засоби виявляються перш за все у вживанні протиставних і єднальних сполучників, які поєднують частини речення, що містять поетоніми: *"Я дуже тяжко Вами відболіла. // Це все було як марення, як сон. // Любов підкралась тихо, як Даліла, // А розум спав, довірливий Самсон"* (Л. Костенко). При цьому опозиція *Даліла – Самсон*, яка є алюзією на біблійну оповідь про те, як Даліла позбавила Самсона його сили, коли той спав, є, по суті, опозицією метафори ("*Розум спав, довірливий Самсон*") і порівняння ("*Любов підкралась тихо, як Даліла*").

Аналогічна синтаксична будова сприяє утворенню антитези за участю власних назв. Наприклад, вірш Г. Гейне "*Der arme Peter*" починається так: *"Der Hans und die Grete tanzen herum, // Und jauchzen vor lauter Freude. // Der Peter steht so still und so stumm, // Und ist so blaß wie Kreide"*. Граматична структура обох речень аналогічна. Окрім того, опозицію підкреслює те, що поетоніми *Hans* і *Grete* поєднані єднальним сполучником *und*, що вказує на їх парність, тоді як поетонім *Peter*

згадується лише в наступному реченні, ізольовано від імен двох наречених. Окрім синтаксичного аспекту, опозицію між щасливою парою та нещасним, самотнім, знехтуваним чоловіком підкреслює фольклорна основа, зокрема прислів'я *Jeder Hans findet seine Grete*, яке означає, що кожен чоловік знайде жінку, йому призначену, тобто *Hans* і *Grete* за замовчуванням мисляться як пара.

Перелік, тобто використання однорідних членів речення, а надто у вигляді поетонімів, сприяє інтенсифікації висловлювання, а отже, підсилює опозицію. Синтаксичні засоби є швидше допоміжними щодо інших, зокрема до семантичних.

Семантичні засоби є найважливішими для утворення поетонімної опозиції, оскільки саме на відмінності значення ґрунтується опозиція між власними назвами художнього тексту. У цьому аспекті важливим є лексичне й етимологічне значення поетонімів, метафоричне й метонімічне перенесення значення. На цій підставі виділяємо опозиції, базовані на метафорі: *Cinderella – Evil Stepmother* у *"The Price of Scorn. Cinderella's Evil Stepmother"* К. Вілер; на метонімії: *Mississippi – Sakhalin* на позначення опозиції *США – Росія* в поезії Ф. О'Гари *"Answer to Voznesensky and Yevtushenko"* або ж *майстер Джон – майстер Сірбожа* в есеї С. Пиркало *"Хай як-небудь"* на позначення опозиції британського й українського менталітетів.

Особливим видом поетонімної опозиції, який має за основу наявність певного значення, є поетонім-оксиморон, що репрезентує поєднання власних назв із протилежними компонентами значення або ж стилістично несумісних власних назв. Контраст так званого "благородного" імені й колоритного українського прізвища, яке до того ж пов'язане з характерною вагою мовлення носія, відображає С. Пиркало в есеї *"Що в прізвищі?"*: *"Непогано також бути Шокало, як моя колега, а ще краще водночас мати ім'я Жозефіна. Це вже майже витвір мистецтва"*. У баченні Б. Мітчела оксиморони поділяються на лінгвістичні й соціологічні, останні з яких іронічно коментують певні стереотипи (на кшталт *надлишок бюджету, чесний політик* тощо). Із цього погляду поетонім *Lady Chatterley*, що є іменем головної героїні роману Д. Лоуренса *"Lady Chatterley's Lover"*, – також свого роду оксиморон, оскільки поведінка героїні не зовсім відповідає титулу *Lady*.

Інтертекстуальність як лінгвостилістичний засіб реалізації поетонімних зв'язків ґрунтується на тому, що власна назва може бути алюзією на певний художній текст, релігійні тексти, міфологію, історичні факти. У контексті поетонімної опозиції алюзією може бути як один із її членів, так і опозиція в цілому. У першому випадку алюзія надає значення поетоніму, завдяки якому той може зіставлятися з іншим. Зразком такої інтертекстуальності є, наприклад, ім'я персонажа повісті *"Un viejo que leía novelas de amor"* (Л. Сепульведа) – *Antonio José Bolívar Proaño*. Компонент *Bolívar* слугує алюзією на ватажка визвольного руху в Латинській Америці. Другий член поетонімної опозиції – прізвище *la Babosa* ('слизняк') – отримує значення безпосередньо від апелятива, використаного на позначення особи. Якщо ж обидва члени опозиції є алюзіями, то може йтися про прецедентну опозицію, за умови що алюзія достатньо "відкрита", або ж про своєрідну систему рівнянь у тому разі, якщо члени опозиції приховані різною мірою. Саме завдяки інтертекстуальності парадигма імен головного героя *"Midnight's Children"* С. Рушді пов'язується з кількома релігіями, унаслідок чого імена персонажа утворюють численні зв'язки в межах поетонімосфери.

У четвертому розділі дисертації "Структурний і семантичні параметри типологізації поетонімних опозицій у художньому тексті" розглянуто структурну типологію поетонімних опозицій і типології за ступенем контекстуальної зумовленості, за експліцитністю / імпліцитністю та за характером референтів, які утворюють опозицію.

Структурна типологія дозволяє виокремити декілька типів поетонімних опозицій за кількістю компонентів та особливостями їх зв'язку. Однокомпонентна поетонімна опозиція репрезентована окремим поетонімом, який у контексті набуває протилежних значень. Так, наприклад, ім'я головного героя роману Е. Берджеса "A Clockwork Orange" – Alex – залежно від контексту інтерпретується по-різному. У першій частині роману ім'я Alex слугує алюзією на полководця Олександра Македонського, говорить про те, що його носій установлює закон (*a lex*, де *a* – артикль, а *lex* – з лат. 'закон'). У другій – *a* з *alex* перетворюється на заперечний префікс, тобто вказує на втрату персонажем влади.

Подібною до однокомпонентної є опозиція, яка виникає між кореферентними номінаціями одного референта, причому вживання кожної з кореферентних номінацій також зумовлене контекстом. Прикладом такої опозиції є "Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde" Р.Л. Стівенсона, за сюжетом якої цілком позитивний персонаж доктор Джекіл досягає звільнення темної сторони своєї особистості й фізичного перетворення в жорстокого злочинця й убивцю доктора Гайда.

В обох випадках імена співвідносяться з одним референтом, однак відмінність між аналізованими поетонімними опозиціями полягає в тому, що в першому випадку ім'я набуває різних значень залежно від контексту, а в другому – референт набуває різних імен у ході розвитку сюжету твору, і вже ці імена, позначаючи його різні характеристики й стани, утворюють опозицію.

Бінарна поетонімна опозиція є вихідною в інших типах поетонімних опозицій, що, однак, не перешкоджає їй відокремленому вживанню, зокрема як компонента антитези: "Let her **Lucrece** all day be, // **Thais** in the night to me, // Be she such as neither will, // **Famish** me, nor overfill" (Р. Геррік).

Градуальна поетонімна опозиція ґрунтується на зіставленні референтів з різним ступенем виявлення певної ознаки, що відображається в поетонімах, які позначають цих референтів. Для градуальних опозицій властиве використання переважно тринарних структур і наявність зв'язку з певним фольклорним ґрунтом, на базі якого й вибудовується опозиція художнього тексту. Яскравим прикладом градуальної опозиції є опозиція, утворена поетонімами повісті М. Гоголя "Вий". Проаналізувавши конотації імен бурсаків (*Тиберий Горобец*, *Хома Брут*, *богослов Халява*) та характеристики персонажів, вибудовуємо градуальну опозицію, у якій члени опозиції зіставляються за ступенем зіпсованості бурсацькою освітою. Так, аналізована характеристика найменше виражена персонажем, що носить ім'я *Тиберий Горобец* (алюзія на *Тиберія Гракха* – прогресивного давньоримського політичного діяча, прізвище *Гракх* співзвучне апелюванню *грак*, що на асоціативному рівні приводить до набагато меншої птиці – горобця). Середнім членом опозиції є *Хома Брут*, чие ім'я несе переважно негативні конотації, але який, однак, викликає співчуття читача. Поетонім *Халява* забарвлений негативно, а персонаж в описі М. Гоголя цілком відповідає своєму імені.

Кореферентні номінації одного референта також становлять опозицію в зіставленні з одним поетонімом, що називає іншого референта. Наявність кореферентних номінацій збагачує характеристику персонажа й дозволяє зіставляти його з іншим за більшою кількістю ознак. Велика кількість кореферентних номінацій, закріплених за одним референтом, властива постмодерним текстам. Так, у романі *"Перверзія"* Ю. Андруховича головний персонаж *Станіслав Перфецький* має понад сорок інших імен, кожне з яких характеризує певну особливість його характеру й виринає на певному етапі розвитку сюжету роману, щоб підкреслити якусь із рис персонажа (наприклад: *Бімбер Бібамус, Камаль Манхмаль, П'єр Долинський, Йона Риб, Глюк, Блюм, Врубль, Штрудль і Шнобль* тощо). У той же час, протиставлений йому персонаж *Янус Марія Різенбок* має всього лише одне ім'я. Численні імена Перфецького дозволяють утворити опозицію за кількома диференційними ознаками: походження, вік, сімейний статус, багатство / бідність, монокультурність / мультикультурність, убивця / жертва тощо. Так само в романі *"Travesuras de la niña mala"* Маріо Варгаса Льюїси опозиція персонажів, втілена в апелятивах *niño bueno – niña mala*, підкріплюється парадигмою імен головної героїні.

Полікомпонентна поетонімна опозиція є не так опозицією, як системою опозицій, фрагментом поетонімосфери художнього тексту. Вона може мати різні форми: зіставленню підлягають дві й більше групи поетонімів, окремі поетоніми з групою поетонімів або ж один поетонім зіставляється з кількома іншими, які не об'єднуються в певну групу – так зване *'віяло опозицій'*. Останній підвид полікомпонентної опозиції властивий, зокрема, текстам, написаним у стилі експресіонізму й екзистенціалізму. У цілому, неможливо виділити конкретний історичний період розвитку літератури, якому і лише якому властива полікомпонентна поетонімна опозиція. Епічні твори тяжіють до складної системи зв'язків між віртуальними референтами, тому система поетонімних найменувань повторює ці зв'язки, таким чином підсилюючи їх.

Розподіл структурних типів опозицій за мовами відображений у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісна характеристика розподілу
структурних типів поетонімних опозицій за мовами

Структурний тип	Кількість						
	укр. м.	рос. м.	англ. м.	нім. м.	фр. м.	ісп. м.	Разом
Бінарні	60	24	81	17	23	35	240
Полікомпонентні	10	8	19	5	14	14	70
Однокомпонентні	4	3	3	1	2	1	14
Градуальні	2	1	3	1	1	0	8
Кореферентні номінації	2	1	2	1	1	1	8
Разом	78	37	108	25	41	51	340

Отримані дані є досить однорідними і свідчать про переважання бінарних опозицій у всіх досліджуваних мовах, оскільки бінарна опозиція є основоположною і слугує ґрунтом для виділення інших типів опозицій.

За ступенем контекстуальної зумовленості поетонімні опозиції можуть бути більш чи менш залежними від контексту. Відносно меншу залежність від контексту мають *прецедентні* опозиції, корені яких сягають міфології, релігійних та художніх текстів. Прикладом таких опозицій є *Prometheus – Epimetheus* у драматичній поемі "Prometheus" Й.В. Гете; *Adam – Eve* з "The Diaries of Adam and Eve" Марка Твена; *Abel – Cain* з поезії Ш. Бодлера "Abel et Cain" та інші. Утім, прецедентна опозиція так чи інакше переживає зміни в процесі переходу з певного джерела до художнього тексту: одна чи кілька ознак, на підставі яких утворено опозицію, може бути змінена. Контекстуально зумовленими є всі інші опозиції, проте найбільш помітна ця зумовленість в опозиціях, утворених конотонімами, зокрема міфологічного походження, іменами історичних осіб, відапелятивними поетонімами, вжитими в не зовсім властивих для них значеннях. Так, міфоніми *Герострат* й *Ефіальт* традиційно не протиставляються, оскільки позначають персонажів, які діяли за різних обставин. Більше того, складно виокремити в них щось спільне, щоб розглядати відмінне. Герострат "прославився" тим, що спалив храм Артеміди в Ефесі. Ім'я *Ефіальт* називає зрадника, який показав гірські стежки персам, допомігши їм таким чином перемогти спартанців у битві під Фермопілами. Але в оповіданні А.П. Чехова "Толстий и тонкий" ці імена набувають трохи іншого значення, яке дозволяє їх сприймати як протилежні. Так, за сюжетом оповідання, Порфирій говорить про їх навчання в гімназії: "Тебя дразнили Геростратом за то, что ты казенную книжку папироской прожесг, а меня Эфиальтом за то, что я ябедничают любил". У дитячій свідомості Толстий виступає навіть почасти героєм, адже пропалювання книги сигаретою виглядає як акт непокори, бунту, тоді як Тонкий, чийм прізвиськом було Ефіальт, сприймається негативно, бо ставлення до зрадників однакове в будь-якому середовищі. Тобто саме в цьому контексті конотоніми *Герострат* й *Ефіальт* перебувають в опозиції одне до одного. Водночас імена *Герострат* й *Ефіальт* відіграють роль у розвитку базової опозиції *толстий – тонкий*, винесеної в заголовок твору.

Кількісний розподіл прецедентних і контекстуально зумовлених поетонімних опозицій за мовами відображено в таблиці 2.

Таблиця 2

Кількісна характеристика розподілу
поетонімних опозицій за контекстуальною зумовленістю

Тип за ступенем контекстуальної зумовленості	Кількість						Разом
	укр. м.	рос. м.	англ. м.	нім. м.	фр. м.	ісп. м.	
Контекст. зумовл.	71	25	92	20	35	35	278
Прецедентні	7	12	16	5	6	16	62
Разом	78	37	108	25	41	51	340

Досліджуваний матеріал дозволив виявити домінування контекстуально зумовлених поетонімних опозицій над прецедентними. Незначне відхилення від загальної тенденції спостерігається в іспаномовних текстах, яке можна пояснити тим, що прецедентні опозиції переважно походять з міфології та сакральних текстів, а католицизм в іспаномовних країнах має потужний вплив на суспільство й літературу.

Поділ поетонімних опозицій на експліцитні й імпліцитні зумовлений тим, наскільки відкрито зміст імен, що утворюють опозицію, виражений у їх формі. *Експліцитні* поетонімні опозиції базуються на лексичних антонімах, які чітко простежуються у формі поетонімів, що переважно становлять собою промовисті імена або ж є відапелятивними поетонімами. Експліцитні поетонімні опозиції простежуємо в міфології та фольклорі (*Прометей – Епіметей; Правда – Кривда*), їх успадковує авторська літературна казка (*Ferdinand getreu i Ferdinand ungetreu* з казки братів Грімм "*Ferdinand getreu und Ferdinand ungetreu*"; *Знайко – Незнайко* з казок М. Носова тощо). Загалом експліцитні опозиції властиві текстам дидактичного характеру.

Члени *імпліцитної* поетонімної опозиції менш відкрито виявляють свій внутрішній зміст. Утім, повністю імпліцитними їх назвати не можна, оскільки тоді – за умови повного приховування значення – досліджувати їх було б неможливо. Імпліцитні опозиції швидше поєднують імпліцитне з експліцитним.

Аналізуючи імпліцитні опозиції поетонімосфери роману "*Notre Dame de Paris*", найлогічнішим було б протиставляти поетоніми *Quasimodo* й *Esmeralda* – імена, якими наділено персонажів, що втілюють полярні вияви краси. Походження імені *Quasimodo* автор обґрунтовує в тексті твору: "*Il baptisa son enfant adoptif, et le nomma Quasimodo, soit qu'il voulût marquer par là le jour où il l'avait trouvé, soit qu'il voulût caractériser par ce nom à quel point la pauvre petite créature était incomplète et à peine ébauchée. En effet, Quasimodo, borgne, bossu, cagneux, n'était guère qu'un à peu près*". Квазімодо був підкинутою дитиною, яку знайшли наступної після Великодня неділі. За католицькою традицією, у Франції цей день часто називають святом квазімодо (від перших слів вступного піснеспіву літургії), яку виконують цього дня. Водночас ім'я Квазімодо досить точно відображає потворну зовнішність персонажа: компонент *Quasi* означає 'нібито', 'псевдо-'; *modo* – 'спосіб', 'манера'. Протилежною до потворності Квазімодо є краса Есмеральди, чие ім'я означає 'смарагд'. З іншого боку, опозицію можна шукати через алхімічний підтекст роману, який ми пов'язуємо з системою імен "*Notre Dame de Paris*". В алхімічній реакції Квазімодо може виконувати роль вітріолу – матеріалу неблагородного й грубого, з якого, однак, теоретично добувають золото. Ця властивість вітріолу зашифрована в ньому анаграмою: франц. *vitryol – l'or y vit* (досл. 'там живе золото'). На противагу Квазімодо, Феб в алхімічних процесах репрезентує мертве золото – тобто звичайний жовтий метал, до якого більшість алхіміків ставиться з презирством, оскільки у сферу їх інтересів входить "живе золото", яке існує приховано в якомусь іншому матеріалі. Так, ім'я *Феб* – інше ім'я Аполлона, бога Сонця – означає 'осяйний', що підтверджує текст роману: "*C'est un mot latin qui veut dire soleil*". Однак сяйво Феба, на противагу сяйву Квазімодо, – зовнішнє, показне. А отже, маємо абсурдну опозицію: з одного боку, це фізична потворність *Quasimodo*

і краса *Phoebus*, відображені в їхніх іменах, з іншого – характеристика поведінки персонажів суперечить негативним конотаціям імені першого й позитивним конотаціям імені другого. Інший компонент алхімічної реакції – *Frollo*, чиє ім'я є анаграмою *l'or fol* – ‘божевільне золото’ (так алхіміки називали головний реагент – ртуть). Ім'я архідиякона *Frollo* – *Claude*, вносить цікаві характеристики в опис персонажа. *Claude* – типово французьке ім'я, яке походить від *Claudius* – римський імператор, що у свою чергу означає ‘горбатий’. Тобто ім'я *Claude* виявляє ментальну “горбатість” архідиякона і протиставляє її духовно чистому, але потворному *Quasimodo*. Поетонім *Esmeralda*, що означає ‘смарагд’, не лише говорить про непересічну красу носія цього імені, а й безпосередньо пов'язаний з алхімією. Смарагдова скрижаль, авторство якої приписується Гермесу Трисмегісту, – це пам'ятка арабської середньовічної герметики, яка дала життя європейській алхімічній науці. Справжнє ім'я Есмеральди – *Agnès* – ‘ягня’ вказує на зв'язок з *Agnus Dei*, що є одним із перифрастичних імен Христа. Водночас етимологія імені *Agnès* передбачає значення ‘чистота, невинність’, а *agnis* зі санскриту означає ‘вогонь, чистий елемент’, тобто ім'я *Agnès* підсилює характеристики героїні, пов'язані з палкістю характеру та яскравою зовнішністю.

Завдяки аналізу поетонімів роману було виділено такі опозиційні комбінації: *Quasimodo* – *Esmeralda* (співвідносяться як фізичні потворність – краса); *Quasimodo* – *Phoebus* – *Frollo* (живе золото – мертве золото – божевільне золото); *Quasimodo* – *Phoebus* (внутрішня краса – зовнішня краса); *Quasimodo* – *Frollo* (фізичне каліцтво – ментальне каліцтво). Імплицитна поетонімна опозиція вимагає різнобічного й значно глибшого аналізу, ніж та, що виражена експліцитно.

Кількісний аналіз розподілу поетонімних опозицій на експліцитні й імплицитні відображено в таблиці 3.

Таблиця 3

Кількісна характеристика розподілу
поетонімних опозицій за експліцитністю / імплицитністю

Тип за експліцитністю / імплицитністю	Кількість						
	укр. м.	рос. м.	англ. м.	нім. м.	фр. м.	ісп. м.	Разом
Імплицитні	75	34	106	24	40	49	328
Експліцитні	3	3	2	1	1	2	12
Разом	78	37	108	25	41	51	340

Досліджений матеріал дозволив зробити висновок про домінування імплицитних поетонімних опозицій. Ця тенденція є загальною в усіх аналізованих мовах.

Члени поетонімної опозиції можуть позначати різні об'єкти й істот віртуального простору в художньому тексті. Цим зумовлена типологія поетонімних опозицій за характером референтів, що позначаються членами цієї опозиції. Виокремлено антропоетонімні, топопоетонімні, зоопоетонімні, міфопоетонімні, бібліонімні опозиції, а також опозиції гемеронімних й ергонімних поетонімів.

Так, *топопоетонімні* опозиції співвідносять географічні об'єкти художньої дійсності. Топонімічні поетонімні опозиції переважно окреслюють свій і чужий простір у художньому тексті. Топопоетонімна опозиція зазвичай допоміжна щодо антропоетонімної. Так, у поемі "Катерина" Т.Г. Шевченка топопоетоніми, які поділяють територію на свою ("За Києвом, та за Дніпром", "в Броварях") і чужу ("Московищина", "за тихим Дунаєм", "Пішов москаль в Туреччину..."), є вторинними щодо антропоетонімної опозиції покинутої українки Катерини і зрадника Івана.

Тексти останнього сторіччя, написані в стилі фентезі, використовують здатність віртуальних топонімів підкреслювати протистояння певних сил, тому укладання авторами карт вигаданих місць, де відбувається дія, має за мету ще й реалізацію цього аспекту. У трилогії "The Lord of the Rings" Дж.Р.Р. Толкіна доволі експліцитна опозиція *Mountains of Shadow, Ash Mountains – Blue Mountains, Misty Mountains, White Mountains*, яка відповідно окреслює умовні територію зла і територію добра, буде достатнім натяком на розташування сил у романі навіть без детального аналізу поетонімів, вигаданих автором.

Зоопоетонімні опозиції властиві алегоричним творам, у яких вони репрезентують людей чи певні абстрактні поняття, риси людського характеру. Використання зоопоетонімних опозицій сягає корінням щонайменше VIII – VII ст. до н.е., коли почали зароджуватися байки, у тому числі про тварин. У європейській літературі розвиток байки був неоднорідним, проте вписувався в рамки XVIII – XIX ст. Тварини, які протиставлялися в байках, утілювали риси людського характеру. Зоопоетонімна опозиція зазвичай виносилася в назву байки: "Ворона і Чиж", "Орел і Сорока" Григорія Сковороди; "Ворона и Лисица", "Лягушка и Вол", Івана Крилова; "The Yard-Dog and the Fox", "The Hedgehog and the Squirrel" Джона Гея; "Le Chat et le Rat", "L'Ane et le Chien" Жана де ла Фонтена; "El jabalí y el carnero", "La pava y la hormiga", Фелікса Марії де Саманьєго та ін.

Своєрідне відродження байки відбулося в XX сторіччі, коли тварин "змусили говорити", щоб прихованим чином викривати глобальні проблеми. Прикладом такої "байки" є повість Дж. Орвела "Animal Farm", у якій домінують зоопоетонімні опозиції, однак наявні й опозиції мішаного типу – між зоопоетонімом і антропоетонімом.

Тип *міфопоетонімних та біблійних* опозицій об'єднує опозиції, утворені власними назвами міфологічних та біблійних героїв, які до переходу в клас поетонімів функціонували як конотоніми. Міфопоетонімні опозиції дуже близькі до антропоетонімних, оскільки так чи інакше людина бачила міфоістот, наділених людськими рисами зовнішності й психологічними характеристиками. Цим типам опозицій властиво, по-перше, їх використання для переосмислення міфологічних і біблійних сюжетів крізь призму сучасності письменника, за умови що весь текст базується на міфологічному матеріалі чи мотивах сакральних текстів; по-друге, застосування для підкреслення ідеї в ролі ілюстрації всеохопності певного явища. Зразок міфопоетонімної опозиції в ролі підкреслення певної ідеї знаходимо в романсі Хуани Інєс де ла Крус, де згадуються імена удаваних закоханих із міфології, які вбили одне одного, довели до загибелі чи завдали тих чи інших страждань одне одному: "A Dido fingió el Troyano, // mintió a Ariadna Teseo; // ofendió a Minos Pasife // y engañaba a Marte Venus. // Semíramis mató a Nino, // Elena

deshonró al Griego, // Jasón agravió a Medea // y dejó a Olimpia Vireno. // Betsabé engañaba a Urías, // Dalila al Caudillo hebreo, // Jael a Sísara horrible, // Judit a Holofernes fiero". Опозиції з міфології, але також з літератури й із Біблії слугують аргументом для підтвердження ідеї про те, що любов можна вдати, а ревності – ні.

Інші типи поетонімних опозицій є швидше оказіональними, що, однак, не применшує їх важливості. Опозицію, утворену *гемеронімами* – власними назвами періодичних видань, нами виявлено у вірші Г. Корсо "*Greenwich Village Suicide*". Однак компонентами цієї опозиції є також і антропоетоніми: "*Arms outstretched // hands flat against the windowsides // She looks down // Thinks of Bartok, Van Gogh // and New Yorker cartoons // She falls // They take her away with a Daily News on her face // And a storekeeper throws hot water on the sidewalk*". У поезії протиставлено багатий духовний світ самогубці, репрезентований антропоетонімами *Bartok* і *Van Gogh* та назвою літературного журналу *New Yorker*, буденній реальності, яку втілює назва таблоїда *Daily News*.

Поетонімна опозиція може бути утворена *ергонімами*, тобто власними назвами певних об'єднань людей: організацій, партій, установ, зокрема магазинів, перукарень, ресторанів тощо. Так, у вірші С. Жадана "*Кривава баня у Фастові*" опозиція виникає між назвами двох закладів харчування. При цьому характеристики закладів не відповідають очікуванням від їх назв: "*На станції працювали два бари – бар "Пролісок" // і бар "Страшний суд". // І все було добре / в "Страшному суді" – білі скатертини, попільнички // з пивних банок, кредит для постійних клієнтів. // Натомість темні і незрозумілі // речі діялись у "Проліску" – холодному і вогкому, // ніби цвинтарний склеп*". Назви "*Пролісок*" і "*Страшний суд*" передбачають певні очікування: перша назва має позитивні конотації, друга – негативні, однак характеристики цих закладів взаємопротилежні. Тому ергонімна опозиція *Пролісок – Страшний суд* є своєрідним парадоксом цієї поезії.

Кількісний розподіл поетонімних опозицій за характером референта відображений у таблиці 4.

Таблиця 4

Кількісна характеристика розподілу поетонімних опозицій за референтом

Тип за характером референта	Кількість						
	укр. м.	рос. м.	англ. м.	нім. м.	фр. м.	ісп. м.	Разом
Антропоетонімні	54	18	71	16	25	28	212
Зоопоетонімні	8	6	11	2	6	5	38
Міфонімні, біблійонімні	4	6	9	3	4	14	40
Мішані	8	5	11	4	3	4	35
Топопоетонімні	3	2	5	0	3	0	13
Гемеронімні, ергонімні	1	0	1	0	0	0	2
Разом	78	37	108	25	41	51	340

Аналіз отриманих кількісних даних дав змогу зробити висновок про переважання антропоетонімних опозицій, що пов'язується з антропоцентричним спрямуванням мислення людини. Зоопоетонімні опозиції посідають друге місце через використання алегорії в художніх текстах, утілення у тваринах людських рис. Те ж саме стосується й міфопоетонімних і біблійонімних опозицій. Незначне відхилення від загальних тенденцій уживання міфопоетонімних і біблійонімних опозицій в іспаномовних текстах пояснюємо впливом католицизму на суспільство й літературу. Решта типів опозицій є допоміжними та оказіональними.

ВИСНОВКИ

Дослідження поетонімної опозиції здійснено з позицій поетонімології та лінгвопоетики; теоретичним підґрунтям для нього стали праці структуралістів, вітчизняних і зарубіжних ономастів, дослідників поетики й стилістики художнього тексту. На основі теоретичних знань про власну назву в художньому тексті та про особливості зв'язку між компонентами поетонімосфери розроблено комплексну методику дослідження поетонімних опозицій, яка враховує такі аспекти, як жанрово-стилістичні особливості художнього тексту, поетонімосфера якого аналізується; його належність до літературно-художнього напрямку; фонетико-морфологічні, семантичні особливості поетоніма; синтаксичну будову речень, у яких вживається поетонім; вплив контексту на реалізацію значення поетоніма; інтертекстуальні зв'язки, що реалізуються через власну назву; особливості зв'язку між віртуальними референтами тощо.

Аналіз ролі поетонімної опозиції в системі власних назв художнього тексту дозволив встановити, що вона є системоутворювальним чинником поетонімосфери. Водночас утворення самої поетонімної опозиції здійснюється завдяки дії ряду лінгвостилістичних засобів: фонетико-морфологічних, синтаксичних, семантичних. Семантичні засоби є первинними щодо фонетико-морфологічних і синтаксичних, які сприяють структурному оформленню поетонімної опозиції.

До параметрів типологізації поетонімних опозицій належить структурний та семантичні параметри. Типами поетонімної опозиції, виділеними за структурним параметром, є однокомпонентна, бінарна, градуальна полікомпонентна опозиції та кореферентні номінації в ролі опозиції. Однокомпонентна опозиція наочно демонструє амбівалентність поетоніма, зумовлену контекстом. Водночас подібним до однокомпонентної опозиції є явище опозиції кореферентних номінацій віртуального референта, при цьому кожна з цих номінацій також пов'язується з певним контекстом. Бінарна поетонімна опозиція становить основу більшості інших структурних типів, окрім градуальної, оскільки бінарна опозиція ґрунтується на маркованості / немаркованості членів опозиції за певною ознакою, а градуальна – на ступені вираження ознаки. Кількість членів градуальної опозиції – від двох і більше. Однак двокомпонентна градуальна поетонімна опозиція тяжіє до перетворення на просту бінарну. Найбільш поширеним типом градуальної опозиції є трикомпонентна. Кореферентні номінації становлять собою парадигму найменувань одного персонажа. Протиставлення персонажів пов'язується із протиставленням їх імен, а в разі їх численності – усієї сукупності цих імен. Полікомпонентна опозиція є швидше фрагментом поетонімосфери художнього

тексту, однак становить собою окремий тип поетонімних опозицій, оскільки поєднує зв'язком опозиції не лише окремі поетоніми, а цілі групи власних назв художнього тексту.

Типологія поетонімних опозицій за семантичними параметрами передбачає виокремлення таких типів: 1) за ступенем контекстуальної залежності – прецедентні і контекстуально зумовлені опозиції; 2) за ступенем експліцитності / імпліцитності – відповідно експліцитні й імпліцитні опозиції. 3) за характером референта, позначуваного членами опозиції, – антропоетонімні, зоопоетонімні, топопоетонімні, міфопоетонімні, біблійонімні опозиції тощо.

Міфопоетична свідомість з домінуванням експліцитних, бінарних та градуальних опозицій заклала основи ранніх етапів художньої свідомості. Так, класицизму і бароко властиві бінарні опозиції. Тексти романтизму, що ґрунтуються на фольклорі, характеризуються використанням градуальної трьохкомпонентної опозиції. Реалізму характерні яскраво виражені полікомпонентні опозиції. У текстах експресіонізму та екзистенціалізму домінує тип опозиції, у якому один поетонім протиставляється кільком іншим. Корелативні номінації в ролі поетонімної опозиції властиві постмодерним текстам. Однокомпонентні опозиції простежуємо загалом у текстах другої половини ХХ ст., які за часовим проміжком написання можемо визначити як постмодерні. Поетонімна опозиція підкреслює особливості літературно-художніх напрямів, увиразнює конфлікт, дає яскравішу характеристику персонажам.

Типи поетонімних опозицій, виділені за семантичною ознакою, менш тісно пов'язані з літературно-художнім напрямом, однак простежуємо таке: 1) експліцитні опозиції властиві текстам дидактичного характеру, тоді як імпліцитні не обмежені сферою використання; 2) вживання зоопоетонімних опозицій пов'язується з розквітом байки у XVIII – XIX ст.; водночас, зоопоетонімні опозиції відроджуються у ХХ ст. у текстах алегоричного характеру; 3) топопоетонімні опозиції переважно покликані маркувати простір як свій або чужий, є допоміжними щодо антропоетонімних; 4) поетонімні опозиції, які не є антропоетонімними, зазвичай виражають зв'язок протиставлення між певними ідеями, алегоричними образами.

Кількісний аналіз розподілу опозицій за типами в українській, російській, англійській, німецькій, французькій, іспанській мовах засвідчує домінування бінарної опозиції за структурним параметром, контекстуально зумовленої, імпліцитної та антропоетонімної за семантичними параметрами. Отримані співвідношення в цілому є однорідними в аналізованих мовах.

Перспективою подальших досліджень убачається поглиблення й розширення запропонованих типологій з акцентом на роль поетонімної опозиції в розкритті ідейної спрямованості художнього твору. Перспективним є дослідження зв'язків аналогії та асоціації в поетонімосфері художнього тексту. Подальші розвідки також можуть передбачати дослідження поетонімних опозицій на матеріалі інших мов у діахронії та синхронії із залученням даних лінгвокультурології, когнітивістики, психолінгвістики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гаврилюк І. С. Красуня та чудовисько, або опозиція *прекрасне – потворне* в поетонімосфері / І. С. Гаврилюк // Восточноукраинский лингвистический сборник : [сб. науч. тр.] / [отв. ред. Е. С. Отин]. — К. : ИД Дмитрия Бураго, 2012. — Вып. 14. — С. 42—48.
2. Гаврилюк І. С. Поетонімосфера роману Альбера Камю "Сторонній" / І. С. Гаврилюк // Λογος όνομαστικη : [наук. журн.] / [відп. ред. Є. С. Отін]. — Донецьк, 2012. — № 4. — С. 55—57.
3. Гаврилюк І. С. Роль контексту в реалізації онімної опозиції, або Америка vs. Америка в поезії Аллена Гінзберга / І. С. Гаврилюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. М. Є. Скиба]. — Хмельницький : ХмЦНП, 2013. — Вип. 6. — С. 34—42.
4. Гаврилюк І. С. Особливості поетонімосфери роману Франца Кафки "Замок" / І. С. Гаврилюк // Восточноукраинский лингвистический сборник : [сб. науч. тр.] / [отв. ред. Е. С. Отин]. — К. : ИД Дмитрия Бураго, 2014. — Вып. 15. — С. 76—82.
5. Гаврилюк І. С. Творення комічного засобами поетонімічних зв'язків у віршах С. Жадана / І. С. Гаврилюк // Восточноукраинский лингвистический сборник : [сб. науч. тр.] / [отв. ред. Г. П. Лукаш]. — Винница : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. — Вып. 16. — С. 30—37.
6. Гаврилюк І. С. Типологія поетонімічної опозиції / І. С. Гаврилюк // Записки з ономастики : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. О. Ю. Карпенко]. — Одеса : Астропринт, 2015. — Вип. 18. — С. 128—135.
7. Гаврилюк І. С. Семантика і функції онімів у протестних гаслах (на прикладі гасел травневих протестів 1968 року у Франції) / І. С. Гаврилюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. І. Д. Пасічник]. — Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2016. — Вип. 62. — С. 73—76.
8. Гаврилюк І. С. Корєферентна номінація як поетонімна опозиція (на матеріалі роману "Перверзія" Ю. Андруховича) / І. С. Гаврилюк // Science and Education a New Dimension. Philology / [ed. X. Vamos]. — Budapest, 2015. — Vol. III (8), Issue 39. — С. 25—30. — ISSN 2308—5258.
9. Гаврилюк І. С. Структурування поетонімосфери художнього твору навколо базових поетонімічних опозицій (на матеріалі повісті О. Пройслера "Крабат") / І. С. Гаврилюк // Science and Education a New Dimension. Philology / [ed. X. Vamos]. — Budapest, 2015. — Vol. III (15), Issue 68. — С. 47—50. — ISSN 2308—5258.
10. Гаврилюк І. С. Власна назва та її трансформації у сленгах, аргю та іншій маргінальній лексиці (зіставлення на матеріалі української, французької й англійської мов) / І. С. Гаврилюк // Science and Education a New Dimension. Philology / [ed. X. Vamos]. — Budapest, 2016. — Vol. IV (21), Issue 98. — С. 63—67. — ISSN 2308—5258.

11. Гаврилюк І. С. Творення комічного в постмодерній поезії засобами поетонімії (на матеріалі збірки С. Прилуцького "Дзевяностыя forever") / І. С. Гаврилюк // Science and Education a New Dimension. Philology / [ed. X. Vamos]. — Budapest, 2017 — Vol. V (30), Issue 117. — С. 16—18. — ISSN 2308—5258.

12. Божко І. С. Семантика антропоніма у складі фразеологічної одиниці: зіставлення на матеріалі української, російської, французької, англійської та німецької мов / І. С. Божко // Філологічні науки : синхронічний та діахронічний аспекти : [зб. ст.] / [відп. ред. Л. М. Горболіс]. — Суми : СумДПУ, 2010. — Вип. 2. — С. 3—12.

13. Божко І. С. Особливості антропоніма у постмодерній літературі (на матеріалі поезії Ю. Андруховича) / І. С. Божко // Вестник Крымских литературных чтений : [сб. науч. ст. и матер.] / [отв. ред. С. О. Курьянов]. — Симферополь : Крымский архив, 2011. — Вып. 7. — С. 230—234.

14. Гаврилюк І. С. Поетонімна опозиція: умови виникнення / І. С. Гаврилюк // Сучасні підходи до викладання і дослідження іноземних мов та зарубіжної літератури : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (Суми, 20 берез. 2015 р.) / М-во освіти і науки України, СумДПУ імені А. С. Макаренка. — Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. — С. 12—15.

АНОТАЦІЯ

Гаврилюк І. С. Поетонімні опозиції в художньому тексті: лінгвальні параметри типологізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство. Київський національний лінгвістичний університет МОН України, Київ, 2017.

Дисертацію присвячено вивченню поетонімною опозиції як комплексу власних назв художнього тексту, поєднаних смисловим зв'язком, який виникає на основі відношень між позначуваними цими іменами віртуальними референтами – об'єктами і суб'єктами художньої дійсності. Дослідження висвітлює типологічні особливості поетонімною опозиції в художніх текстах, що належать до української, російської, англійської, німецької, французької та іспанської лінгвокультур, виходячи зі структурного та семантичних параметрів типологізації. Виокремлено типи поетонімних опозицій за структурним параметром, за ступенем контекстуальної зумовленості, за експліцитністю / імпліцитністю та за характером референтів, що становлять опозицію, а також проаналізовано залежність між типом поетонімною опозиції та історичним періодом створення художнього тексту.

Ключові слова: параметри типологізації, поетонім, поетонімна опозиція, поетонімосфера, типологія.

АННОТАЦИЯ

Гаврилюк И. С. Поэтонимные оппозиции в художественном тексте: лингвальные параметры типологизации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. Киевский национальный лингвистический университет МОН Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена изучению поэтонимной оппозиции как комплекса собственных имен художественного текста, объединенных смысловой связью, которая возникает на основании отношений между обозначаемыми этими именами виртуальными референтами – объектами и субъектами художественной действительности. Исследование выясняет типологические особенности поэтонимной оппозиции в художественных текстах, которые принадлежат к украинской, русской, английской, немецкой, французской и испанской лингвокультурам, исходя из структурного и семантических параметров типологизации. Выделены типы поэтонимных оппозиций согласно структурному параметру, по степени контекстуальной зависимости, по эксплицитности / имплицитности и по характеру референтов, составляющих оппозицию, а также проанализирована зависимость между типом поэтонимной оппозиции и историческим периодом создания художественного текста.

Ключевые слова: параметры типологизации, поэтоним, поэтонимная оппозиция, поэтонимосфера, типология.

ABSTRACT

Havryliuk I. S. Poetonym Oppositions in Literary Text: Lingual Parameters of Typologisation. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: speciality 10.02.15 – General Linguistics. Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to poetonym oppositions, which are a complex of literary text proper names, or poetonyms, connected by a certain kind of relation, usually of contrast type. Proper names of literary text form a system called poetonymosphere, which includes different subsystems of proper names united by certain connections and relations. Poetonym oppositions are singled out in literary text on the same basis as their analogues in the phonetic and lexical systems: the markedness of elements with the reference to some characteristic or, which is less frequent, the degree of expression of a certain feature by virtual referents. By virtual referents, we mean those existing in author's consciousness, recreated in literary text and reproduced by creative consciousness of the reader.

Linguo-stylistic means of poetonym opposition realization serve to explain the conditions necessary for poetonym opposition realization in literary texts. These include structural (phonetico-morphological, syntactical) and semantic means. Semantic means are of primary importance, while phonetico-morphological and syntactic are regarded as auxiliary ones.

Using structural and semantic parameters we singled out different types of poetonym oppositions. According to the structural parameter we define single-component poetonym

oppositions, or ambivalent poetonyms, binary oppositions, gradual oppositions, co-referential nominations of a character serving as a poetonym opposition, and polycomponent poetonym oppositions, which may consist of the above-mentioned types and represents a subsystem of poetonymosphere. The opposition between poetonyms naming the same virtual referent can be defined as single-component, although it bears a strong resemblance to a binary opposition, and, thus, can be classified as hybrid.

Semantic parameters allow singling out precedential and contextual poetonym oppositions according to the degree of contextual dependence, although all poetonym oppositions are to a certain degree contextually dependent. Other semantic parameters include the parameter of explicitness / implicitness, which permits to define explicit and implicit poetonym oppositions. As poetonyms forming oppositions can belong to different classes of proper names, the oppositions are singled out according to the class of proper names, which can be anthropoetonyms, topoetonyms, zoopoetonyms, mythopoetonyms, hemeronyms, ergonyms, thus, we admit the existence of anthropoetonym oppositions, topoetonym oppositions, mythopoetonym oppositions, etc. and their mixed types.

The results of the research show that every period of historic literature development is characterized by a certain type of poetonym opposition. Poetonym oppositions serve to underline the specific features of a literary movement, highlight the conflict, and give a brighter characteristic to heroes. Mythopoetic consciousness with its typical explicit, binary and gradual oppositions laid the basis of early stages of literary consciousness. Thus, classicism and baroque are characterized by binary oppositions. Gradual three-member opposition is typical to the texts of romanticism based on folklore. The peculiar feature of realism is the use of pronounced polycomponent oppositions. The texts of expressionism and existentialism are characterized by the predominance of an opposition, in which one member is contrasted to a few others. Co-referential nominations as a member of poetonym opposition are typical to postmodern texts. Single-component poetonym oppositions can be found mostly within the texts of the second half of the 20th century, which, according to the temporal interval of creation, can be defined as postmodern.

The types of poetonym oppositions singled out according to the semantic parameter are less interrelated with the literary movement, although some regularities in their use have been traced. Thus, explicit poetonym oppositions are characteristic of the texts of didactic nature, whereas the sphere of use does not limit the implicit ones. Zoopoetonym oppositions are connected with the flourishing of a fable in the 18th – 19th centuries; at the same time zoopoetonym oppositions reappear in the 20th century in the texts of allegoric type. Poetonym oppositions formed by proper names other than anthroponyms usually express the idea of contrast between certain ideas, and allegoric images.

Key words: parameters of typologisation, poetonym, poetonym opposition, poetonymosphere, typology.